

Вчитель

КУПИТИ

Молодий чоловік, на ім'я Вільям Крімсворт, вирушає до Брюсселя, де влаштовується працювати вчителем у школі для хлопчиків. Через деякий час Вільям починає поєднувати нову роботу з викладанням у жіночому пансіоні. Чоловік одразу ж привертає увагу директорки закладу, Зораїди Ройтер. Ця прихильність стає взаємною.

Якось у коридорах пансіону Вільям зустрічає скромну ученицю Френсіс Анрі, яка паралельно викладає тут рукоділля. Талановита дівчина стає його улюбленицею.

Передмова

Ця книжечка була написана раніше, ніж «Джейн Ейр» чи «Ширлі», і все ж вона не заслуговує на поблажливість, посиляючись на першу спробу. Першою спробою вона, звісно, не була, оскільки перо, яким вона написана, вже добряче попрацювало впродовж кількох років. Направду я нічого не публікувала до того, як почала писати «Вчителя», але в багатьох недоладних екзерсисах, знищених майже відразу після написання, я переборола потяг, який колись могла мати до прикрашеної й надмірної композиції, і почала віддавати перевагу простому і непоказному. У той же час я засвоїла набір принципів щодо теми й сюжету оповідання і т. ін., які загалом можна було б схвалити в теорії, але результат яких, коли вони застосовуються на практиці, часто приносить автору більше здивування, ніж задоволення.

Я сказала собі, що мій герой має прокладати свій життєвий шлях так, як, на мій погляд, це роблять реальні живі люди: що він ніколи не отримає й шилінга, якого не заробив, що жодні раптові повороти не повинні піднести його в одну мить до багатства й високого становища, що навіть найменший життєвий досвід та знання він має здобувати в поті чола, що перш ніж знайти хоча б альтанку, в якій можна було б перепочити, він мусить здолати щонайменше половину підйому на пагорб труднощів, що він навіть не мусить одружуватися з гарною дівчиною або дамою з високим становищем. Як син Адама, він мусить розділити його тяжку долю і протягом усього життя пити непросту й неповну чашу насолоди.

В результаті, однак, я бачу, що видавці загалом навряд чи схвалюють такий підхід, вони хотіли б чогось більш творчого й поетичного — чогось більш співзвучного з витонченою фантазією, зі смаком до пафосу, з почуттями більш ніжними, піднесеними й неземними. Дійсно, поки автор не спробує розродитися рукописом такого роду, він ніколи не дізнається, які запаси романтики й чуттєвості ховаються в його грудях, навіть не

підозрюючи, що він приховує в собі такі скарби. Зазвичай вважається, що чоловіки в бізнесі віддають перевагу реальному; на перевірку ж ця думка часто виявляється хибною: пристрасне прагнення до чогось несамовитого, чудового й захопливого, до чогось дивовижного, приголомшливого й жахливого розбурхує охочих пірнати в глибини людської душі, хоча на поверхні вони видаються спокійними й тверезими.

Зважаючи на це, читач зрозуміє, що для того, аби потрапити до нього у вигляді друкованої книги, ця коротка розповідь мусила пройти через певні випробування — і це справді так. Зрештою, її найтяжча боротьба і найсильніше випробування ще попереду, але вона втішається, вона приборкує страх, вона спирається на ціпок поміркованого очікування — і бурмоче собі під ніс, водночас намагаючись зазирнути в очі читацької публіки:

«Для того, хто внизу, падіння не страшне».

Ця передмова була написана моєю дружиною, коли вона збиралася опублікувати «Вчителя» невдовзі після виходу «Ширлі». Коли ж її відмовили від цього наміру, авторка використала деякі матеріали в наступному творі — «Вільєтт». Але оскільки ці дві історії багато в чому не схожі, мені здалося, що я не маю приховувати «Вчителя» від публіки. І тому дав згоду на його публікацію.

А. Б. Ніколс

Пасторат у Гаворті, 22 вересня 1856 року.

Частина 1

Розділ 1. Вступ

Якось днями, переглядаючи свої папери, я знайшов у столі копію листа, котрий я надіслав минулого року колишньому шкільному приятелю:

«Любий Чарльзе, гадаю, що коли ми з тобою разом навчалися в тоні, то жодного з нас не можна було вважати популярним персонажем: ти був саркастичним, спостережливим, кмітливим та холоднокрівним створінням; свого ж портрета я малювати не буду, але не пригадую, щоб він був аж надто привабливим — а ти пригадуєш? Не знаю, який тваринний магнетизм притягнув нас до купи; можу лишень достеменно сказати, що я ніколи не відчував до тебе чогось на кшталт дружніх почуттів Пілада до Ореста і маю підстави вважати, що ти, зі свого боку, був так само вільний від будь-якого романтичного ставлення до мене. Однак поза заняттями ми безперервно гуляли разом і спілкувалися; коли тема розмови стосувалася наших співучнів чи викладачів, то ми добре розуміли один одного. Коли ж я висловлював якесь почуття прихильності, якусь невиразну любов до бездоганного або прекрасного об'єкта, живого чи неживого, твоя сардонічна холодність не справляла на мене впливу. Я вважав себе вищим за таку стриманість тоді і вважаю так донині.

Я давно не писав тобі і не бачив тебе іще давніше. Коли ж я випадково взяв у руки газету, що видається в твоєму графстві, мій погляд упав на твоє ім'я. Я почав згадувати старі часи, перебирати в пам'яті події, що відбулися відтоді, як ми розлучилися, тож я сів і почав писати цього листа. Не знаю, чим займався ти, але можеш послухати, якщо забажаєш, як за цей час світ обійшовся зі мною.

Закінчивши Ітон, я спершу мав співбесіду зі своїми дядьками з материнського боку — лордом Тіндейлом та шановним Джоном Сікомбом. Вони спитали, чи не збираюся я взяти духовний сан, і мій дядько

шляхетського звання запропонував мені парафію в Сікомбі, що розташована в його маєтності. А мій другий дядько, містер Сікомб, натякнув, що коли я очолю означену парафію, то зможу отримати в якості господині свого дому та першої леді парафіяльної громади одну з шести моїх кузин, себто його дочок, які усі мені страшенно не подобаються.

Тож я відмовився і від духовного сану, і від шлюбу. Аби стати добрим священником, треба мати покликання, тому з мене доброго священника не вийшло б. Що ж до шлюбу, то мене жахала навіть сама думка бути прив'язаним на все життя до одної зі своїх кузин! Вони, поза сумнівом, гарненькі та добре виховані, але ані їхня вихованість, ані їхній шарм не зачіпає жодної струни в моїй душі. Я й уявити собі не можу, як я буду проводити довгі зимові вечори біля каміна у вітальні пасторату Сікомба в компанії одної з них — скажімо, з цією високою статусою із досконалими формами на ім'я Сара — о, ні, тільки не це! За цих обставин з мене вийде поганий чоловік — так само, як і поганий священник.

Коли я відхилив пропозиції моїх дядьків, вони запитали мене, що я збираюся робити. Я відповів, що подумаю. Вони нагадали мені, що спадщини я не мав і перспективи отримати хоч якусь також не передбачалося. Після тривалої паузи лорд Тіндейл суворо спитав, чи не збираюся я, бува, піти слідом за своїм батьком і зайнятися торгівлею. Та я навіть не думав про це. Навряд чи мій характер допоможе мені стати вправним торговцем; мої схильності та амбіції не лежать у цій площині. Але лорд Тіндейл вимовив слово «торгівля» з такою огидою на обличчі, з таким презирливим сарказмом, що я вмить прийняв рішення. Не можу сказати, що батько багато значив у моєму житті, але мені не подобалося, коли про нього відгукувалися зневажливо в моїй присутності. Тому я похапливо й запально відповів: «Не бачу кращого шляху, аніж піти слідами свого батька. Так, я буду комерсантом». Дядьки не стали дорікати мені, і ми розійшлися з почуттям взаємного невдоволення. Переглядаючи подумки своє рішення, я підсумовую, що вчинив абсолютно правильно, струсивши з себе ярмо патронажу Тіндейла, але був дурнем, підставивши свої плечі іншому ярму, яке могло виявитися іще більш незносним і про яке я анічогісінько не знав.

Я швиденько написав Едварду. Ти ж пам'ятаєш: Едвард — мій єдиний брат, старший за мене на десять років і одружений з донькою багатого власника млинарні; зараз він є власником цієї млинарні та бізнесу мого батька, яким останній володів перед своїм банкрутством. Ти, мабуть, знаєш, що мій батько, який колись вважався багатим, мов Крез, перед смертю збанкрутів, а моя мати опинилася в скруті й пережила його на пів року. Її брати-аристократи відмовилися її підтримувати, бо вона смертельно образила їх своїм шлюбом із Крімсвортом, багатим промисловцем. Наприкінці цих шести місяців вона народила мене у цей світ, а сама невдовзі покинула його без особливого, на мою думку, жалю, бо в ньому залишилося для неї мало надії та втіхи.

Мої родичі взяли опіку над Едвардом так само, як і наді мною, доки мені не виповнилося дев'ять років. На той час так сталося, що в нашому графстві звільнилося парламентське місце від одного важливого містечка, і містер Сікомб висунув від нього свою кандидатуру. Мій дядько Крімсворт, чоловік хитрий та меркантильний, не проминув написати кандидату лиховісного листа, в якому заявив, що коли той та лорд Тіндейл не погодяться зробити хоча б щось, аби допомогти осиротілим дітям їхньої сестри, то він оприлюднить їхнє безжальне й жорстоке ставлення до неї і зробить усе можливе, щоби зашкодити обранню містера Сікомба. Цей джентльмен і лорд Т. добре знали, що Крімсворти — родина безпринципна й рішуча; вони також знали, що мають вплив у містечку N. і, роблячи це з необхідності, вони погодилися взяти на себе витрати на мою освіту. Мене відрядили до Ітона, де я провчився десять років, і за цей час ми з Едвардом жодного разу не бачилися. Коли він подорослішав, то зайнявся торгівлею і справджував своє покликання з такою старанністю, здібностями й успіхом, що тепер, на тридцятomu році життя, швидко заробляв чималі статки. Про це я дізнався з коротких листів, які отримував від нього три-чотири рази на рік; ці листи завжди закінчувалися висловленням рішучої ворожнечі до дому Сікомбів і докором мені за те, що я живу, як він казав, на щедротах цього дому. Спочатку, ще будучи хлопчиком, я не міг зрозуміти, чому, не маючи батьків, я не мушу завдячувати своїм дядькам Тіндейлу і Сікомбу за свою освіту; але в міру того, як я дорослішав і дізнавався про постійну ворожість,

смертельну ненависть, яку вони виявляли до мого батька, про страждання моєї матері, про всі кривди, коротше кажучи, про наш дім, я відчував сором за ту залежність, у якій я жив, і вирішив більше не брати хліба з рук, які не погодилися задовольнити потреби моєї вмираючої матері. Саме під впливом цих почуттів я відмовився від ректорату в Сікомбі і від шлюбу з одною з моїх двоюрідних патриціанських сестер.

Коли між моїми дядьками і мною стався непоправний розрив, я написав Едварду; розповів йому про те, що сталося, та повідомив про свій намір піти його шляхом і стати торговцем. Крім того, запитав, чи не міг би він дати мені роботу. Його відповідь не виражала схвалення моєї поведінки, але він запевнив, що я можу приїхати до нього, якщо захочу, і він «подивиться, що можна зробити, аби забезпечити мене роботою». Я придушив у собі бажання навіть подумки коментували його слова, спакував валізу та саквояж і вирушив на північ.

Після двох днів подорожі (залізниць тоді ще не існувало) я прибув мокрого жовтневого дня до містечка N. Я завжди гадав, що Едвард живе саме в цьому містечку, але, навівши довідки, з'ясував, що в задимленій атмосфері Бігбен-Клоуз розташовані лише млин і склад містера Крімсворта, а його резиденція — за чотири милі звідти, у селі.

Був пізній вечір, коли я під'їхав до воріт будинку, вказаного мені як житло мого брата. Йдучи алеєю, побачив крізь сутінки і похмурий туман, який ці сутінки поглиблював, що будинок великий, а територія навколо нього досить простора. Я зупинився на мить на галявині перед будинком і, притулившись спиною до високого дерева, що росло в центрі, почав з цікавістю роздивлятися екстер'єр Крімсворт-холу.

«Едвард вельми багатий», — подумалось. Я знав, що його справи йдуть добре, але й гадки не мав, що він був господарем такого особняка, як цей. Відкинувши всі здивування, припущення, здогадки і т.д., я підійшов до парадних дверей і подзвонив. Мені відчинив слуга, я відрекомендувався, і він скинув з мене мокрий плащ, взяв саквояж і провів до кімнати, обставленої як бібліотека, де яскраво палав камін, а на столі горіли свічки; слуга повідомив, що господар іще не повернувся з місцевого ринку, але за пів години неодмінно буде вдома.

Залишившись на самоті, я сів у м'яке крісло біля каміна, оббите червоним сап'яном, і, поки мої очі стежили за полум'ям, що виривалося з розжареного вугілля, і жаринками, що час від часу підскакували догори, мій розум був зайнятий здогадками про зустріч, яка мала ось-ось відбутися. Серед усього сумнівного, що малювала моя уява, було одне досить певне: мені не загрожувало жорстоке розчарування; від цього убезпечувала поміркованість моїх сподівань. Я не очікував бурхливого вияву братерської ніжності; листи Едварда завжди були такими, що запобігали виникненню подібних ілюзій. Проте, поки я сидів і чекав на його приїзд, відчував нетерпіння — сильне нетерпіння — не можу сказати чому; моя долоня, така абсолютно незнайома з рукостисканням кривого родича, стулилася в кулак, щоб придушити тремтіння, спричинене хвилюванням.

Я подумав про своїх дядьків; і поки гадав, чи зрівняється байдужість Едварда з тим холодним презирством, яке завжди відчувалося від них, я почув, як на алеї відчинилися ворота, долинув звук коліс, що підкотилися до будинку, — то приїхав містер Крімсворт; через кілька хвилин, після короткого діалогу в холі між ним і його слугою, до дверей бібліотеки наблизилися кроки, і в самій цій ході відчувалося: це йде господар дому.

Я й досі зберігав деякі плутані спогади про Едварда, яким він був десять років тому — високим, жилим, незграбним юнаком. Тепер, піднявшись зі свого місця і повернувшись до дверей бібліотеки, я побачив красивого й сильного чоловіка із блідим обличчям і гарною статуєю атлетичних пропорцій; з першого погляду я відчув атмосферу жвавості й гостроти, яка випромінювалася як у його рухах, так і в його тілі, очах і загальному виразі обличчя. Едвард лаконічно привітався і в момент рукостискання оглянув мене з голови до ніг; він сів у крісло, оббите марокканським сап'яном, і показав мені на крісло навпроти.

— Я очікував, що ви заїдете до контори в Клоузі, — сказав він, і я помітив, що його голос мав грубий тембр, мабуть, звичний для нього; він говорив також з гортанним північним акцентом, який звучав різко в моїх вухах, звиклих до сріблястої південної вимови.

— Мене направив сюди господар заїжджого двору, де зупинилася карета, — пояснив йому. — Я спершу засумнівався в достовірності його інформації, не знаючи, що ви маєте таке місце проживання.

— О, та все гаразд, — відповів він, — просто я затримався на пів години, чекаючи на вас, от і все. Гадав, що ви приїдете восьмигодинним екіпажем.

Я висловив жаль, що йому довелося чекати; він нічого не промовив, але поворушив вуглини у каміні, цим рухом ніби прикриваючи певне невдоволення, а потім знову прискіпливо оглянув мене.

Я відчув внутрішню віху від того, що не виказав у першу ж мить зустрічі жодної теплоти, жодного ентузіазму, що я привітав цього чоловіка зі спокійною й незворушною флегматичністю.

— Ви остаточно порвали з Тіндейлом та Сікомбом? — поспішно запитав він.

— Не думаю, що матиму з ними якесь подальше спілкування; гадаю, моя відмова від їхніх пропозицій послужить бар'єром для будь-яких стосунків.

— У такому разі, — вів далі Едвард, — мушу нагадати вам на самому початку нашого знайомства, що ніхто не може служити двом панам. Спілкування з лордом Тіндейлом буде несумісне з моєю допомогою. — Наприкінці цього зауваження в його очах з'явилася якась безпричинна погроза, коли він поглянув на мене.

Не маючи бажання відповідати йому, я вдовольнився внутрішнім роздумом про відмінності, які існують у будові людського розуму. Не знаю, який висновок зробив містер Крімсворт із мого мовчання — чи вважав він його ознакою впертості, чи свідченням того, що я заляканий його безапеляційною манерою. Після довгого й пильного погляду на мене він різко підвівся зі свого місця.

— Завтра, — сказав він, — я приверну вашу увагу до деяких інших моментів, а зараз час вечері, і місіс Крімсворт, напевно, вже зачекалася; я вас запрошую.

Він вийшов з кімнати, і я пішов слідом. Перетинаючи залу, я замислився, ким може бути місіс Крімсворт. «Чи вона, — думав я, — така ж чужа мені, як Тіндейл, Сікомб, панянки Сікомб і той «приятний» родич, що зараз крокує переді мною? Чи вона все ж краща за них? Чи можу я, розмовляючи

з нею, не соромитися показати щось зі своєї справжньої натури; чи...» Подальші здогадки були припинені, коли я увійшов до їдальні.

Лампа, що горіла під абажуром з матового скла, освітлювала гарну кімнату, обшиту дубовими панелями; на столі була накрита вечеря; біля каміна стояла, ніби чекаючи нашого входу, дама — молода, висока, з гарними формами; сукня на ній була красива й модна — наскільки вистачило мого першого погляду, щоб переконатися в цьому. Вона весело привіталася з містером Крімсвортом і дорікнула йому напівжартома-напівсердито за запізнення; її голос (я завжди беру до уваги голос при оцінці характеру) був жвавий — це свідчило, як мені здалося, про добрий фізичний стан. Містер Крімсворт незабаром перервав її пустотливі нарікання поцілунком, який засвідчив, що він і досі почувався нареченим (вони ще не були одружені й року); його дружина зайняла своє місце за обіднім столом у першокласному настрої. Побачивши мене, вона попросила вибачення, що не помітила мене раніше, а потім потиснула мені руку, як це роблять дами, коли потік доброго гумору змушує їх бути веселими з усіма, навіть з найбільш незначущими їхніми знайомими. Тепер мені стало ще більш очевидно, що у неї гарний колір обличчя, риси досить гострі й виразні, але приємні; волосся руде — абсолютно руде. Вони з Едвардом багато розмовляли, завжди в дусі грайливої суперечки; вона була роздратована або вдавала, що роздратована, тим, що він того дня запряг у кабріолет норовистого коня, а він висміяв її побоювання.

Іноді вона зверталася до мене.

— Послухайте, містере Вільям, хіба ж це не абсурдно з боку Едварда? Він каже, що буде їздити на Джеку, а не на якомусь іншому коні, хоча цей звір уже двічі його перекидав.

Вона говорила з легкою шепелявістю, не противною, але дитячою. Незабаром я також побачив, що в її далеко не дрібних рисах обличчя було щось більш ніж дівоче — щось інфантильне; ця шепелявість і вираз обличчя, без сумніву, були чарівними в очах Едварда і були б такими в очах більшості чоловіків, але не були такими в моїх. Я шукав її погляд, бажаючи прочитати в ньому розум, якого не міг розгледіти на її обличчі або почути в її розмові; він був веселим та мінливим; у ньому чергувалися жвавість,

марнославство і кокетство, прозираючи крізь райдужну оболонку очей, але марно шукав я у ньому проблиск душі. Я не прихильник краси східного типу — мені мало білої шиї, мало кармінових губ і щік, грон яскравих кучерів без тої прометеївської іскри, яка житиме після того, як зів'януть троянди й лілії та посивіє золотаве волосся. На сонці, в теплі, квіти дуже гарні; але в житті буває багато холодних днів — лиховісної листопадової негоди, коли людину зігріватиме лише ясний та підбадьорливий відблиск інтелекту.

Після того, як я проглянув порожню сторінку обличчя місіс Крімсворт, глибоке мимовільне зітхання сповістило про моє розчарування; вона ж сприйняла його як данину своїй красі, а Едвард, який, очевидно, пишався своєю багатою і вродливою молодого дружиною, кинув на мене погляд — наполовину насмішкуватий, наполовину гнівний.

Я відвернувся від них обох і, втомлено обвівши очима кімнату, побачив дві картини, вправлені в дубові рамки, — по одній з кожного боку камінної полиці.

Переставши брати участь у жартівливій розмові, що линула між містером і місіс Крімсворт, я спрямував свої думки на вивчення цих зображень. Це були портрети — леді та джентльмена, обоє вбрані за модою двадцятирічної давнини. Чоловік був у тіні. Я не міг його добре розгледіти. Натомість даму ясно освітлювала м'яко затінена лампа. Я впізнав її; я бачив цей портрет раніше, в дитинстві; це була моя мати; ця картина і картина-супутник були єдиними реліквіями, врятованими від розпродажу майна мого батька.

Це лице, пригадував я, подобалося мені змалку, але тоді я не розумів його; тепер же я знав, наскільки рідкісним є цей тип облич у світі, і гостро цінував його задумливий і водночас лагідний вираз. Серйозні сірі очі випромінювали неабиякий шарм, як і певні риси обличчя, що свідчили про найщиріші та найніжніші почуття. Мені стало шкода, що це була тільки картина.

Незабаром я залишив містера і місіс Крімсворт наодинці; слуга провів мене до моєї спальні. Зачинивши двері своєї кімнати, я відгородився від усіх сторонніх.

І від тебе, Чарльзе, і від усіх інших.

До побачення. Вільям Крімсворт».

На цей лист я так і не отримав відповіді; перш ніж мій старий друг одержав його, він прийняв урядове призначення в одній із колоній і вже був на шляху до місця своєї офіційної посади. Що з ним сталося відтоді, я не знаю.

Вільний час, який я маю у своєму розпорядженні і який збирався витратити на користь мого друга, я присвячую тепер на благо широкої публіки. Моя розповідь не буде захопливою, а головне — не буде якоюсь дивовижною; але вона може зацікавити деяких людей, котрі, працюючи в тому ж покликанні, що і я, знайдуть у моєму досвіді часті відлуння власного. Вищезгаданий лист буде вступом. Тож я продовжую.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ